

чи», поскольку славянский шпесц смешал греческое окончание среднего рода и название славянской буквы *он*). Задача Ворта усложнена в том плане, что он может обнаружить в грамматиках лишь то, что в них было отмечено, но, с одной стороны, отмечены были не все особенности грамматики славянского и русского языка, а с другой стороны, в своих переводческих интенциях старинные грамматики давали как парадигмы и такие факты, которые на славянской почве едва ли имели регуляриный, т. е. грамматический характер. Возможно, раскрытие общелингвистической позиции тогдашних писателей усклонило бы экспликацию самого материала, представленного в книге. Хотя ясно, что эту позицию, неполную и противоречивую, пришлось бы не просто эксплицировать, но реконструировать, а такой задачи Ворт перед собой не ставил.

Объектом очерков Ворта (он пишет в предисловии, что по-русски его книга называлась бы «Очерки по...» или «Исследования в области...») является становление восточнославянской грамматической мысли. Из приведенного материала видно, как непростое было это становление, причем особенно трудной была (как впрочем и теперь) грамматическая семантика. В «Восьми частях речи» гораздо проще было дать формальную классификацию слов как простых, сложных и преложных (состоящих более, чем из двух корней), чем семантическую классификацию слов. А в «Книге, глаголемой буквы» сочинитель открыл фонологический характер ударения, показав, что формы *стрижа* и *стрижи* (с ударением на разных *а*) принадлежат к мужскому и женскому родам (62). Ворт отмечает, что сочинитель тут не показал различия в падеже (род п. м. р. и им. п. ж. р.). Замечание справедливо, но при прослеживании истории знания всегда позднее не то, чего тот или иной ученый еще не заметил, а то, что он уже открыл.

По поводу ряда частных вопросов можно поставить на полях книги Ворта вопросы. Почему, например, у него вызывает недоумение слово *лой* (с. 172, примечание 67)? Почему форма *будите* (64) кажется ВОРТУ украинской? Не является ли форма *ученичу* (58) неверно поставшей в парадигму формой притяжательного прилагательного? Но не в этих вопросах суть. Суть в том, что Ворт напомнил читателям своей книги о сложных путях становления русской грамматической мысли, раскрыл грамматическое содержание ряда старых сочинений не только подробнее, чем это обычно делалось, но и сделал это весьма современно. И скромное пожелание автора, выказанное в заключение, о том, что он считал бы свои усилия оправданными, если бы после его труда появились новые, в том числе и основанные на архивных изысканиях, работы по истории русской грамматической мысли, бесспорно найдет свой отклик. Прежде всего потому, что «кто не желает иметь прошлого, тот не заслуживает и будущего» (В. Гумбольдт).

А. Е. Супрун

Ф. Янкоўскі. Гістарычная граматыка беларускай мовы. (2-е вид., выпр. і дап.) — Мінск: Вышэйшая школа, 1983. — 271 с.

Аноншы дзесяцігоддзі ў беларускім мовнаўстве азнаменаваліся выходам шэрагу грунтоўных прац, прысвечаных вывучэнню самых розных пытанняў гісторыі граматычнага ладу беларускай мовы. Сваёасабытым падагульненнем карпатнай работы лінгвістаў-гісторыкаў нашай рэспублікі з'явіўся вучэбны дапаможнік, падрыхтаваны вопытным педагогам і аўтарытэтным даследчыкам Ф. М. Янкоўскім. Новая книга выдатна адрозніваецца ад папярэдніх прац. У ёй прапануецца арыгінальны практычны матэрыял для правэркі і замацавання тэарэтычных ведаў, пераважна большасць параграфуў значна перапрацавана і дапоўнена новымі фактамі, частка прыкладаў заменена. Шмат увагі ўдзелена пытанням культуры мовы.

Ф. М. Янкоўскі падрабязна гаворыць пра гістарычную роднасць беларускай, рускай і ўкраінскай моў, якія ўзніклі з агульнай для ўсходніх славян мовы і захавалі шмат якіх адзнак гэтай роднасці ў фанетыцы, лексіцы, марфалогіі. Падкрэсліваецца і выразна прасочваецца аднасць усходнеславянскіх моў з заходне- і паўднёваславянскімі мовамі. Разам з тым аўтар абгрунтавана, прыводзячы неабходны гістарычны каментарый, тлумачыць адрозненне беларускай мовы ад рускай, ўкраінскай і іншых славянскіх моў, засяроджвае ўвагу на асаблівасцях беларускай і рускай фанетыкі, марфалогіі і сінтаксісу, параўноўваючы факты дзвюх моў. Так, у беларускай мове неабходна пісаць і вымаўляць *рубель*, *карабель*, *бабёр*, *віхор*, *журавель* (рус. *рубль*, *корабль*, *бобр*, *вихрь*, *журавль*); зваротак у беларускай мове можа выражацца не толькі назовамі ў форме назоваўнага склона, але і кіліжнай формай (*суседа*, *браце*, *княжа*, *хлопча*); у той час як у рускай мове кіліжны склон заўсёды не ўжываецца; пры дзеясловах *выбачыце*, *даваць*, *дзякаваць*, *прабачыце* і некаторых іншых далаўненне ставіцца ў давальным склоне (дзякаваць *яму*, даруйце *ім*), у рускай мове алпаведныя дзеясловы ўжываюцца з дапаўненнем у інававальным склоне (простите *меня*, благодарю *вас*).

Грунтоўнае азнаямленне, тэарэтычнае асэнсаванне шматлікіх моўных фактаў з розных помнікаў беларускай пісьменнасці, супастаўленне іх з іншымі крыніцамі і фактамі народных гаворак дае аўтару магчымасць на высокім навуковым узроўні вырашыць няпростыя пытанні развіцця і стагнацця фанетычнай і марфалагічнай сістэм беларускай мовы. Ф. М. Янкоўскі класіфікуе разнастайныя фанетычныя змяненні, прасочвае іх жыццё ў мове праз шматлікія факты ад старажытнасці да нашых дзён, абгрунтоўвае мэтазгоднасць і прамасэрнасць ужывання тых ці іншых форм у сучаснай беларускай мове. Так, пасля страты (выпаўнення) рэдукаваных *Ъ*, *Ь* развіваецца асіміляцыя па мяккасці, якая

ў беларускай мове пabyла выразны, узмошны характар. У некаторых помніках (пyжны час гэта пават было арфаграфічнай нормай) мяккасць зычных перад наступнымі мяккімі абазначалася графічна: *лесня, сцяіснцў, сьмятака* і інш. Таму, як адзначае аўтар, «вымаўленне свясцячых зычных **З, С** перад мяккімі без прыпадаблення, без асіміляцыйнай мяккасці ўспрымаецца як загана ў вымаўленні», як адхіленне ад арфаэпічнай нормы. І ў той жа час мяккасць гэтых зычных перад наступнымі мяккімі адназначна і Г, К, Х — асаблівасць дыялектная.

Гістарычная марфалогія беларускай мовы, як і фанетыка, даследуецца ў асноўным па даных пьсьмовых помнікаў і фактах з жывых народных гаворак, пры неабходнасці выкарыстоўваюцца звесткі з параўнальнага і супастаўляльнага вывучэння індаеўрапейскіх, у першую чаргу славянскіх моў. У дапаможку аналізуецца марфалогія агульнаўсходнеславянскай мовы-асновы, гістарычныя развіццё і становленне марфалагічнай сістэмы сучаснай беларускай літаратурнай мовы, вытлумачваюцца паходжанне і ўжыванне граматычных форм.

Дакладнае асвятленне на старонках кнігі атрымалі такія пытанні, як утварэнне поўных форм прыметнікаў і размяшчэнне сінтаксічнай ролі поўных і кароткіх прыметнікаў, вылучэнне слоў з лікавым значэннем і афармленне лічбыніка як самастойнай часткі мовы, развіццё граматычных катэгорый дзеяслова, ўжыванне дзееспрыметнікаў і ўтварэнне дзееспрыслоўяў. Пры разглядзе дзеў дзееспрыметных форм аўтар на аснове аналізу твораў Я. Коласа, І. Мележа, А. Кудраўца і іншых пьсьменнікаў адзначае, што ў мове сучаснай мастацкай літаратуры найчасцей ўжываецца форма дзееспрыметніка незалежнага ступі проіага часу з суфісам *-а*: *паружывель, пажадцель, загадала*.

Асобнай гаворкі заслугоўваюць змяшчаныя ў дапаможку дадаткі. Іх — пяць. Першы — гэта прыкладны гістарычна-лінгвістычны каментарый да старажытнага тэксту аднаго з першых усходнеславянскіх помнікаў пьсьменнасці, якім з'яўляецца «Надпіс на крыжы Ефрасіны Полацкай» 1161 года. Вытлумачэнне пазасобных урыўкаў, сказаў, словазлучэнняў і слоў са старажытных тэкстаў даецца ў другім дадатку. Прыкладныя пытанні і заданні да аналізу некаторых слоў, іх этымалогія і асаблівасці ўжывання прыводзяцца ў трэцім, чацвёртым і пятым дадатках.

Дапаможнік не пазбуўлены пyжных недахопаў. Некаторыя параграфы выкладзены надзівачы сістэла і канскельна. Калі пры разглядзе аканія прыводзяцца асноўныя гіпотэзы адносна яго паходжання, то паходжанне такой яркай рысы беларускай мовы, як дэканенне, увогуле застаецца на-за ўвагай аўтара. Па невядомых прычынах з гістарычнай марфалогіі чамусьці «выпалі» такія частыя мовы, як прыслоўе, прыназоўнік, злучнік, частыца і выклічнік. Сказанае, аднак, школькі не прыняжа значэння да-

паможніка, напісаната для тых, хто імкнецца глыбей ведаць мову свайго народа.

М. М. Аляхновіч,
М. Р. Прыгодзіч

П. А. Дмитрив. В. М. Мокіенко. **Классики марксизма-ленинизма и славянская филология. Учебное пособие.** — Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1982. — 103 с.

Филологические дисциплины, изучаемые в наших вузах, относятся к тем отраслям знаний, в которых так же, как и в других общественных науках, наиболее остро полемизируются идеологические, политические и философские концепции, отражающие противоборство двух основных социальных систем нашего времени — социалистической и капиталистической. Поэтому студенты-филологи должны оценивать и усваивать знания и положения своей науки с активных позиций воиствующего диалектического материализма. Этой цели посвящено опубликованное в Ленинграде видными советскими славистами-языковедами П. А. Дмитривым и В. М. Мокіенко учебное пособие, где обобщены и систематизированы взгляды К. Маркса, Ф. Энгельса, В. И. Ленина на славянскую филологию.

Неходимым и ключевым моментом при восприятии литературоведческих и лингвистических фактов служит, естественно, как это и подчеркивают авторы пособия, сама теория марксизма, помогающая объективно и строго научно исследовать сложные проблемы современной филологии. Разумеется, общий марксистский подход к изучаемым явлениям не может и не должен заменять конкретного анализа фактического материала, что прекрасно понимают авторы рассматриваемого пособия, сосредоточивающие в связи с этим основное внимание на обзоре конкретных высказываний и положений классиков марксизма по различным вопросам общей и славянской филологии.

П. А. Дмитрив и В. М. Мокіенко проработали большую и кропотливую работу по отбору из всего огромного наследия К. Маркса, Ф. Энгельса, В. И. Ленина этих положений и обобщили их в четкую продуманную дидактическую систему, позволяющую легко ориентироваться в разнообразных филологических вопросах, которыми интересовались и занимались основоположники научного коммунизма. В широком кругу этих вопросов авторы выделяют общелингвистические и специальные темы интранингвистического характера, освещающие вопросы языковой политики в трудах классиков марксизма, а также их отношение к конкретным славянским языкам, среди которых особо выделены место и роль русского языка как и личной жизни К. Маркса, Ф. Энгельса, В. И. Ленина, так и среди других языков.

На широком фоне различных теоретических проблем славянской филологии в книге наглядно и убедительно продемонстрировано исключительное значение,